

Колеранамінатываў – КН, семантычна і граматычна суадносных з назоўнікамі, у лірыцы Янкі Купалы ўжыта 24, у тым ліку 19 простых, з іх 2 – субстантываваныя прыметнікі *чорнае, чырвонае*; 5 – складаных. Субстантываваныя назвы ўжыты ў вершах на грамадска-палітычную тэматыку: «Стаў даводзіць селяніну // **Нехта** нейкі ў **чорным**: // Як павінен быці ўслужным, // Згодлівым, пакорным. \ Бо і пчолцы, – **кажа ў чорным**, – // Мёд гадуе кветкі, // У згодзе з пчолкамі і трутні // П’юць той мёд, як дзеткі» [3, с. 182]; «Судзіце суды мураўёўскім законам // Над людзям, загнаным у краты, // А выдасць прысуд свой **судзія у чырвоным** // На вас на саміх, цараняты» [5, с. 25].

Найбольш ужывальны сярод колеранамінатываў – *бель* ўжываецца ў лірыцы Янкі Купалы 8 разоў пры апісанні рэалій прыроды: «Шастае лісце пахучай гарбаты, // Лісце і шоўкам **калышацца ў белі**» [5, с. 117]; «Залягла, як пасцель, // **Лебядзіная бель** // На загон, на курган» [2, с. 94].

Складаныя колеранамінатывы матываваны словазлучэннямі з падпарадкавальнай сувязю і ўтвораны суфіксальна-складаным спосабам. Яны служаць для наймення асоб паводле знешняга выгляду, прыналежнасці да пэўнай палітычнай групы: *белапалікі, чарнасотнікі*; для характарыстыкі рэалій жывой прыроды: *белалічка* (панна); *златапёрка* (курка): «Як не выйдучь **чарнасотнікі**, // На благое ўсё ахвотнікі, // Дый на ўсю моц закрычаць: «Думу трэба разгнаць!»» [2, с. 20]; «Мая **курка-златапёрка** // Ад усходу да вячорка // Па дварэ ходзіць...» [4, с. 184].

Такім чынам, семантычна-намінацыйная сістэма колераабзначэння ў лірыцы Янкі Купалы вызначаецца шматлікасцю і рознаўзроўненасцю намінацый, якія яе складаюць, іх семантычнай і граматычнай разнастайнасцю, якія, аднак, не заўсёды ўзаемаабумоўлены (КН *зялёны* спецыялізуецца выключна на характарыстыцы назваў раслін, іх сукупнасцей; спецыялізацыя КН *чорны* і *чырвоны* менш выразная – адпаведна на характарыстыцы рэалій філасофскай і грамадска-палітычнай сфер, з’яўляючыся іх сімваламі; састаўныя колеранамінатывы і колеравербаваныя колькасна пераважаюць над простымі, простыя колераад’ектывы – над састаўнымі).

Бібліяграфічны спіс

1. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995. – Т. 1: Вершы, пераклады 1904–1907. – 462 с.
2. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1996. – Т. 2: Вершы, пераклады 1908–1910. – 342 с.
3. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1997. – Т. 3: Вершы, пераклады 1911–1914. – 342 с.
4. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1997. – Т. 4: Вершы, пераклады 1915–1929. – 446 с.
5. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1998. – Т. 5: Вершы, пераклады 1930–1942. – 278 с.

УДК 811.161.3’373

КАНЦЭПТ *ВЯЛІКІ* Ў МОВЕ ЯНКІ КУПАЛЫ

В. А. Скачкова

Гомельскі філіял установы адукацыі Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі
«Міжнародны ўніверсітэт «МІТСО»
Гомель, Рэспубліка Беларусь
skachkovatina@yandex.by

Мэтай даследавання з’яўляюцца моўныя сродкі семантыка-структурнай і фармальнай вербалізацыі канцэпту *вялікі* ў моватворчай дзейнасці класіка беларускай літаратуры Янкі Купалы. У артыкуле выяўлены цэнтр і перыферыя, устаноўлены кагнітыўныя прыкметы, прадстаўлены ў сістэмным змесце складовых канцэпту.

Ключавыя словы: Янка Купала; канцэпт; метафара; словаўтварэнне; формаўтварэнне.

THE CONCEPT IS *BIG* IN THE LANGUAGE OF YANKA KUPALA

V. A. Skachkova

Gomel branch of the International University «MITSO»
Gomel, Republic of Belarus
skachkovatina@yandex.by

The aim of the study is the linguistic means of semantic-structural and formal verbalization of the concept of the big in the linguistic activity of the classic of Belarusian literature Yanka Kupala. The article identifies the center and periphery, establishes cognitive features presented in the system content of the components of the concept.

Key words: Yanka Kupala; concept; metaphor; word formation; form formation.

У мове Янкі Купалы ў групе прыметнікаў з азначэннем вялікага памеру асноўнай, цэнтральнай з'яўляецца лексема *вялікі*, якая вядзе сваю гісторыю з праславянскага перыяду (**velikъ*) [7]; параўн. руск., укр. *великий*, польск. *wielki*, балг. *велик*. Гэта адзінка ў старажытнаруускай мове вызначалася мнагазначнасцю і выкарыстоўвалася для абазначэння паняццяў: 'вялікі, значны па памерах; вялікі ў супастаўленні з малым; тытул; састаўная частка назваў свят і абрадаў' [3], 'значны па колькасці; па сіле' [4]. У значэнні 'значны па велічыні і памерах' ужывалася яшчэ слова *велии* [4].

Старабеларускай мове прыметнік *вялікі* таксама быў вядомы з шырокім аб'ёмам значэнняў: 'значны па велічыні і памерах; значны па колькасці, шматлікі; значны па сіле, інтэнсіўнасці або ступені праяўлення чаго-н.; выдатны ў якіх-н. адносінах; агульны, усеагульны; дарослы; састаўная частка тытулаў, царкоўных свят і абрадаў' [2]. Як і ў старажытнаруускай мове, у старабеларускай ужывалася прыметнікавая форма *велии* 'значны па памерах' [2], а таксама запазычаныя з польскай мовы *великий*, *велький* [2]. Варыянты *великий*, *велький* з цягам часу выцесніліся прыметнікам *вялікі* і бытуюць толькі ў дыялектах Беларусі. Прыметнікавая форма *велии* на старабеларускай моўнай глебе страчана зусім.

У мове Купалы прыметнік *вялікі* характарызуецца шырокім семантычным аб'ёмам. Першае прамое намінацыйнае значэнне гэтай адзінкі 'значны па велічыні і памерах' рэалізуецца ў кантэкстах у спалучэнні з канкрэтнымі адушаўлёнымі і неадушаўлёнымі назоўнікамі, якія абазначаюць жывёл: «[Ганна] ... бачыла я тут нейкага на *вялікім* кані рыцара, пакрытага пылам...» («Эрос і Псіха»; пер.); прадметы: «Непадалёк, дзе жыў Машэка, // Быў двор *вялікі*...» («Нікому»); прасторавыя паняцці: «Але цераз гэтае ваконца ў *вялікай* браме відно сенажаці, такія шырокія, *вялікія* сенажаці, поўныя кветкамі» («Эрос і Псіха», пер.); колькасная пэўнасць: «К таму ж на лік мы [беларусы] народ *вялікі* – каля 12 мільёнаў» («Незалежнасць»).

Асноўнае значэнне прыметніка *вялікі* атаясамліваецца з паняццямі 'значны, выдатны ў параўнанні з іншымі'. На аснове гэтых уяўленняў узніклі наступныя метафарычна-пераносныя значэнні. Значэнне 'значны па сваёй сіле, інтэнсіўнасці, якасцях' рэалізуецца з абстрактнымі назоўнікамі наступнага семантычнага зместу: вынікі дзейнасці чалавека: «Варта было толькі... сустрэцца і пагаварыць з добра апранутымі калгаснымі дзядамі і моладдзю... – каб зразумець, якіх *вялікіх* поспехаў дасягнула родная нашаму сэрцу Беларусь» («Айчынная вайна і беларуская інтэлігенцыя»); працэсы, дзеянні, абставіны: «У гадзіну *вялікага* нашага выпрабавання і *вялікага* нашага гора.. мы з захапленнем і надзеяй глядзім на лепшых тваіх сыноў і дачок» («Узнімайся, народзе мой, на *вялікую* расплату»); стан асобы, пачуцці: Святаслаў, Алег апрануліся цмою, і на моры яны патанулі абое, і *вялікай* буянасці хану дадалі» («Слова аб палку Ігаравым», пер.).

Змест наступнага пераноснага значэння лексемы *вялікі* 'выдатны па сваім значэнні' сінанімізуецца з прыметнікамі *славуты*, *важны*, *галоўны*. Гэта значэнне рэалізуецца ў спалучэнні з назоўнікамі, якія называюць асоб: «Пажадаю Вам, палачане і палачанкі, каб тая першая падумка Вашага славутага продка, ураджэнца г. Полацка, *вялікага* вучонага Ф. Скарыны... была заклікам да працы над эканамічным і нацыянальным адбудавааннем нашай многапакутнай бацькаўшчыны» («Ліст да палачан»); дзейнасць чалавека: «[Незнаёмы]: Хто самахоць не пойдзе, над тым пракляцце завісне, бо на сходзе жыццё мільёнаў будзе, а ў такіх *вялікіх* справах і адзін чалавек можа сабой сюды ці туды перацягнуць» («Раскіданае гняздо»); прасторавыя

паняці: «Гза бяжыць шэрым воўкам // Там па полі па дзікаму, // А Канчак яму сцэжку // Значыць к Дону *вялікаму*» («Слова аб палку Ігаравым», пер.).

Прыметнік *вялікі* ў значэнні ‘састаўная частка назваў тытулаў’ спалучаецца з уласнымі імёнамі, тытуламі, пасадамі: Княжа *вялікі*, Усеваладзе! Ці не мысляй табе б прыляцеці, каб бацькаў пасад уберагчы!» («Слова аб палку Ігаравым», пер.); «Але заява *Вялікага* Начальніка Польскай дзяржавы адно, а палітыка польскіх эндэкаў і жандармерыі – другое» («Справа незаможнасці Беларусі за мінулы год»).

Рэалізацыя лексемы *вялікі* ў значэнні ‘дарослы’ адбываецца ў спалучэнні з уласнымі імёнамі: «Як *вялікім* вырас Янка, // Як стаў сеяць шчыра, дбала, – // За сяўбою пеў аб долі...» («А зязюлька кукавала...»).

Фанетычны варыянт *велікі* (руск. *великий*) уведзены Купалам у мову персанажа п’есы «Тутэйшыя», каб паказаць рускамоўнасць героя: «[Усходні вучоны]: Прырода в Русском Северо-Западном крае *велика* і обільна...» («Тутэйшыя»). Прыметнік польскага паходжання *велькі* (польск. *wielki*), выяўлены ў старабеларускай мове і ў паўночна-заходніх гаворках, выкарыстаны ў гэтым творы з мэтай падкрэсліць польскамоўнасць персанажа: «[Заходні вучоны]: Мова ойчыста – огульнопольска, незвычайнае удосколена, ено з *велькон* домешкон незрозумялых слув» («Тутэйшыя»).

У мове героя драмы «Раскіданае гняздо» ўжыванне двухкампанентнай канструкцыі *вялікі-вялікі* дапамагае ўзмацніць эмацыянальнасць выказвання, падкрэсліць павялічаную якасць прадмета: «Перайшлі мы гэты звярыны лес, ідзем – ажно ўсходзім на *вялікае-вялікае* поле пясчанае» («Раскіданае гняздо»). Такое падвоенае азначэнне (рэдуплікацыя) даволі часта сустракаецца ў разглядаемых кантэкстах. На думку Р. А. Будагова, гэта «не што іншае як старажытная ступень параўнання» [1].

Суплетыўная форма вышэйшай ступені параўнання *большы* ўзмацняе прыкмету *вялікі*: «Узіраецца [Сам] ў той бок, скуль б’е *большы* бляск» («Сон на кургане»); «На дзясятых ўгодкі, // Паламаўшы загародкі, // Меншы, *большы* гаспадар // З перамогі цягне дар» («З угодкавых настрояў»). У аналізуемых тэкстах выкарыстана таксама форма кампаратыва *вялікшы*: «Бо *вялікшы* я цярпеннем...» («Хаўтурны марш», пер.). Прыведзеная форма ў беларускай літаратурнай мове лічыцца ненаарматыўнай.

Словаўтваральныя дублеты з суфіксамі суб’ектыўнай ацэнкі *вялізны* і *велізарны* выкарыстаны ў значэнні ‘надта вялікі’: «...кожная народнасць састаўляе як бы, так сказаць, адну *вялізную* сям’ю-радно...» («Ці маем мы права выракацца роднай мовы»); «Як вежы на царквах галодных // У сабе хаваюць сонца адбіццё, // Калі ў дасветнай коміны пары // Як шчупаковы зубы *велізарны*, // Хапаюць неба ўгары» («Ленін»). Акрамя таго, прыметнік *велізарны* ўжыты ў пераносных значэннях: ‘значны, велічны’ і ‘грандыёзны’.

Ад прыметніка *велізарны* ўтворана форма вышэйшай ступені параўнання *велізарнейшы*, уведзеная Купалам для абазначэння паняцця ‘даволі значны, велічны’: «Інстытут гісторыі ўнёс каштоўны ўклад... у вывучэнне *велізарнейшай* ролі Леніна...» («Айчынная вайна і беларуская інтэлігенцыя»). У нашай літаратурнай мове ад прыметнікаў падобнага тыпу ўтварэнне форм ступені параўнання з’яўляецца малапрадуктыўным і ўласціва, у асноўным, кніжным стылям мовы.

Лексема *велізарністы*, утвораная суфіксальным спосабам пры дапамозе суфіксаў *-ізарн-* + *-іст-*, з’яўляецца аўтарскім наватворам: «...І сіламі дрыжыць увесь сусвет, // Як *велізарністая* фабрыка...» («Ленін»).

Антанімічны прыметнік *невялікі*, у процілегласць матывавальнай словаформе, падкрэслівае толькі параметрычную якасць канкрэтных назоўнікаў: «Дом жылы *невялікі*, чысты – напрыглядку» («Хараства Беларусі»). У тэматычнай падгрупе ‘малая велічыня’ гэта адзінка ўваходзіць у перыферычны склад.

Выкарыстаная ў купалавай моватворчасці намінацыя *вялікодзень*, утвораная шляхам зрашчэння кампанентаў, паходзіць з вядомага старажытнарускай [3] і старабеларускай [2] мовам словазлучэння *вялікъ (велики) день, дзень Пасхі*: «Шаты паўсюды нядзельныя, // У песнях *Вялікодзень* чуваць...» («Дунулі сіверы...»). Адзначаецца таксама ўжыванне вытворнага прыметніка *велікодны* ў значэнні, вядомым усім хрысціянам: «Усяночная // *Велікодная* // Непраглядная // Распасцёрлася» («Усяночная»).

Вытворныя назоўнікі *веліч* (безафіксны спосаб утварэння), *вялічча* і *велічыня* (суфіксальны спосаб утварэння, *-j-*, *-ын-*) з’яўляюцца марфалагічнымі дублетамі і выкарыстаны для абазначэння адцягненага паняцця ‘слава, услаўленне’: «...Гэта едуць да нас // Саюза героі // Ва ўсёй *велічы* крас, // У палярнай зброі» («То не шум баравы...»); «І кажа рака Донец: “Ігару княжа! // Нямала во бітвы далі // Вялічча табе, а Канчаку дакукі, // А радасці Рускай зямлі!”» («Слова аб палку Ігаравым», пер.); «Твой кволы валадар, забыўшыся навук, // *Велічыні* Зыгмунтавай і лет цярпення, // “Раздзел” узаканяе ў загранічным ценю...» («Запушчаны палац»); *Велічыня* азначае яшчэ ‘памер, аб’ём’: «Петраград ямчэй захоплівае нашу думку сваёй *велічынёй* і размахам» («Да Б. І. Эпімах-Шыпіль»).

Лексема *вялікасць* (суфіксальны спосаб утварэння, *-асць*) уваходзіць у склад спалучэння, што азначае тытул імператара: «...прыватную яго перапіску, я палічыў абавязкам прадставіць у ІІІ аддзяленне ўласнай яго імператарскай *вялікасці* канцылярыі» («Да юбілею вялікага паэта-рэвалюцыянера»).

Матываваныя прыметнікам *вялікі* наватворы *вялічыць* і *вялічыцца* Купала ўвёў у свае тэксты для абазначэння паняццяў ‘памнажаць, памнажацца’: «Тут у крыві людской скупайна // Капейка сходзіць за дармо, // А там, у вёсцы ў непацешнай, // Расце, *вялічыцца* ярмо» («Тут і там»).

Перыферычныя прыметнікі з характарыстыкай вялікага памеру ў мове Купалы прадстаўлены, у першую чаргу, эмацыянальна-ацэначнымі адзінкамі. Істотнай асаблівасцю іх з’яўляецца адсутнасць у помніках старажытнарускай і старабеларускай пісьменнасці, бо з’явіліся яны значна пазней. Вызначаюцца дадзеныя словы яшчэ і тым, што, як правіла, не выкарыстоўваюцца ў народных гаворках Беларусі. У тэкстах Купалы яны рэалізуюцца ў спалучэнні з канкрэтнымі назоўнікамі з абазначэннем прасторы і абстрактнымі паняццямі.

Прыметнік *безгранічны*, матываваны праславянскім назоўнікам *граница* ‘мяжа, край, рубж’, выкарыстаны Купалам у значэнні ‘неабсяжны, бязмежны’: «Душа яго [паэта] лунала над бацькаўшчынай, як над *безгранічным* абшарам...» («Чаму плача песня наша?»). У наш час у беларускай мове гэта адзінка ўспрымаецца як русізм. Ужытае прыслоўе *безгранічна* ‘вельмі, без межаў’ таксама належыць да рускай лексікі: «Бо як песня твая ўсемагутна // *Безгранічна* звінела, будзіла, – // Так няма ні граніцы, ні меры // Ўсёй жалбе над тваёю магілай» («Памяці Мар’і Канапніцкай»).

Вытворны назоўнік *безгранічча* (суфіксальны спосаб утварэння, *-j-*) ‘неабсяжная, бязмежная прастора’ з’яўляецца аўтарскім наватворам: «З самалётам днём і ночай // Мігаціцца [касамалец] ў *безграніччы*...» («Сталінскім арлянтам»).

Ад праславянскага назоўніка *мяжа* ‘вузкая палоска неўзаранай зямлі паміж двума палеткамі’ суфіксальна-прэфіксальным спосабам утвораны прыметнік *бязмежны*. Купалавы тэксты фіксуюць слова *бязмежны* ў значэнні ‘бяскрайні’: «Хоць раз хто спаткаўся ў жыцці з цемнай, // Папраўдзе той мудр, той ведаў, той знае, // Як цемра ад свету *бязмежнай* сцяной // Яго аддзяляе» («У мгле», пер.), а таксама ў пераносным ‘надзвычайны, празмерны’: «Пусціўшы гэтак сумным думам павады, // *Бязмежны* жаль паплыў у душу крыніцай» («Яна і я»).

Вытворнае ад пазначанага прыметніка прыслоўе *бязмежна* ў Купалы выкарыстана для абазначэння паняцця ‘без абмежаванняў’: «*Бязмежна*, уладарна паную // Пад сховаю пушчавых вех» («Мароз»).

Прыметнік *бяскрайні* (*бяскрайны*), матываваны праславянскім назоўнікам *край*, у мове Купалы мае значэнне ‘неабсяжны’: «І ты, белаліцы [месяц], // Па сіняму небу выйдзеш пагуляць; // Выйдзеш паўзірацца ў жалабок, крыніцу, // Ў *бяскрайняе* мора, і будзеш зіяць...» («Гайдамакі», пер.).

Прыметнік *неабнятны* з’яўляецца лексічнай калькай да слова рускай мовы *необъятный* ‘вялікі па памерах’. Гэта слова выкарыстана Купалам толькі ў значэнні ‘вялікі па памерах’: «Усю Беларусь – *неабнятну*, як мора, // Ubачыць у ясным, як сонца, святле» («Песня мая»). У сучаснай беларускай літаратурнай мове прыметнік *неабнятны* адсутнічае.

Лексема *неабсяжны* ўтворана ад слова *абсяг* ‘прастора, якую можна акінуць, ахапіць вокам; абшар, далягляд’, якое ўзыходзіць да старажытнай лексемы *сяг* ‘крок’; роднасным з’яўляецца таксама дзеяслоў *сягаць* ‘ісці, рухацца’.

Прыметнік *нязгледны* (*нязгледжаны*) ўтвораны шляхам калькавання ад формы рускай мовы *неоглядный* ‘вялікі, бязмежны’. У Купалавым выкарыстанні слова абазначае паняцце ‘вялікі, бязмежны’: «Недзе-недзе губляюцца нікла са мной // Задуманыя воды ў *нязгледным* прасторы» («З вячэрніх дум»); «Ляглі *нязгледжаныя* далі // (Як сокал бачыць мог я ўсё), // Пустыні вецьвем замахалі, // Паляны множылі жыццё» («Урывак з паэмы»). У беларускай нарматыўнай мове прыметнік *нязгледны* (*нязгледжаны*) не ўжываецца.

Наступную групу складаюць агульнаўжывальныя прыметнікі з другасным значэннем памёру, якое развілося, на нашу думку, на народнай моўнай глебе.

Прыметнік *ёмкі* з’яўляецца беларуска-рускай суфіксальнай інавацыяй (-ькь-) прасл. *ęti, jьma* ‘браць’ [7]. У Купалы *ёмкі* – ‘вялікі, ладны’: «...выпусціў за мінулы год два *ёмкія* сшыткі сваіх “Трудов”...» («Выдавецкая справа ў Беларусі за мінулы год»); ‘ёмісты, умяшчальны’: «Жыва ж, гэі, Шлёмка, // Гарэлку стаўляй, // Чаркай ды *ёмкай* // Ты нас надзяляй» («Пры выпіўцы»).

Праславянскі прыметнік *здаровы* (**ьdorvъ*) [6] у Купалы выражае розныя паняцці: ‘які мае добрае здароўе’, ‘моцны, хваткі’, ‘дужы’. Выкарыстаны таксама ў значэнні ‘вялікі па аб’ёме’: «Схаджу да дубровы, // Насяку там маю // Ахапак *здаровы*» («Перад Сёмухай»).

Асаблівае месца ў прыметнікавым складзе займаюць словы за значэннем вялікага памеру з дадатковым канататыўным зместам. Іх можна адначасова аднесці да тэматычных груп, якія абазначаюць памер і форму: *галавісты*, *губаты*.

Прыметнік *галавісты* ўтвораны суфіксальным спосабам ад праславянскага назоўніка (**golva*) ‘верхняя частка цела чалавека або жывёлы, якая заключае ў сабе мозг’. У Купалавым ужыванні лексема *галавісты* абазначае паняцце ‘з вялікай галоўкай, каробачкай (пра лён)’: «Пасяродку аўса *галавісты* лянок // Зелянее...» («Гэта крык, што жыве Беларусь»). Сучаснай беларускай літаратурнай мове прыметнік *галавісты* невядомы.

Прыметнік *губаты* ўтвораны суфіксальным спосабам ад праславянскага назоўніка *губа* (**guba*) ‘скурна-мускульная складка, якая ўтварае край рота’ [6]. У творах Купалы прыметнік *губаты* мае значэнне ‘з вялікімі губамі’: «Багатага, *губатага* // Дзяўчына шануе; // З мяне, сіраты гаротнай, // Смяецца, жартуе» («Думка»). У беларускай нарматыўнай мове словы *губаты* і *губасты* адзначаюцца як размоўныя.

Побач з лексмай *вялікі* ў значэнні ‘значны па памерах’ беларускай мове вядомы прыметнік *буйны*, які генетычна ўзыходзіць да назоўніка *буй* (**biŭjь*) і належыць да актыўнага слоўніка многіх славянскіх моў.

У Купалы *буйны* характарызуе памер канкрэтных прадметаў, рэалізаваны ў значэннях – ‘які складаецца з аднародных адзінак вялікага памеру’: «Каб высокі, *буйны* // На тарфяні чыстым // Зашумеў чаротак // Колас залацісты» («Над ракою Арэсай»); ‘вялікі па плошчы, памерах’: «Тая воля, на якую // Тарас спадзяваўся, // Загуляла ў *буйным* стэпе, // Сонцам абвілася» («Тарасова доля»); ‘вялікі па колькасці ўдзельнікаў’: «Назваўшыся Ярыкавым, ён паведаміў, што ведае месцараспаляджэнне *буйнага* партызанскага атрада» («Айчынная вайна і беларуская інтэлігенцыя»). Гэтая адзінка ў даследаваных кантэкстах мае шэраг пераносных значэнняў, якія развіліся, на нашу думку, на базе зыходнага ‘які складаецца з аднародных адзінак вялікага памеру’ – ‘значны па выніках’: «...вынік маёй скромнай працы на ніве літаратурнай *буйны*, ураджайны» («Ліст у рэдакцыю»); ‘багаты, шчодры’: «Шум не моўкне ў зялёным бары: // Не чакаць, людзі, вам *буйных* ніў» («Вясна за вясною...»).

Такім чынам, канцэпт ‘вялікі, значны па памерах і аб’ёме’ рэалізуецца Купалам у тэкстах адзінкамі, якія адрозніваюцца гукавым складам, часам маюць дадатковае канататыўнае значэнне, часцей утвораны суфіксальным спосабам. Пэўную колькасць адзінак гэтай групы складаюць аўтарскія наватворы.

Бібліяграфічны спіс

1. Будагов, Р. А. Введение в науку о языке / Р. А. Будагов. – М.: Добросвет-2000, 2002, – С. 544.
2. Гістарычны слоўнік беларускай мовы / НАН Беларусі; Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Ін-т мовазн. імя Я. Коласа. – Мінск: Беларус. навука, 1982–2017. – Т. 1–37.

3. Срезневский, И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. – М.: ГИС, 1958. – Т. 1–3.
4. Словарь русского языка XI–XVII вв. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; редкол.: С. Г. Бархударов (отв. ред.) [и др.]. – М.: Наука, 1975–1988. – Вып. 1–28.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / пад агул. рэд. акад. АН БССР К. К. Атраховіча (Кандрат Крапіва): у 5 т. – Мінск: Гал. рэд. БелСЭ, 1977–1984. – Т. 1–5.
6. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 4-е изд., стер. – М.: Астрель: АСТ, 2007. – Т. 1–4.
7. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / уклад.: І. І. Лучыц-Федарац, Г. А. Цыхун; рэд. В. У. Мартынаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978–2017. – Т. 1–14.

УДК 81'38:811.161.3

АСАЦЫЯТЫЎНА-СЭНСАВАЕ ПОЛЕ ЗВАРОТКАЎ БРАТ І СЯБАР ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА

Т. Я. Старасценка

*Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка
Мінск, Рэспубліка Беларусь
tstarascienka@gmail.com*

У артыкуле разглядаюцца тэкставыя асацыяты і актуалізаваны на іх аснове імпліцытны сэнс ключавых звароткаў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Аналізуюцца лексіка-граматычныя сродкі ядзерных і перыферычных структур асацыятыўна-сэнсавага поля звароткаў *брат і сябар* у супастаўляльна-стылістычным аспекце.

Ключавыя словы: тэкставыя асацыяты; асацыятыўна-сэнсавое поле; эксплікатар; сема; імпліцытны сэнс.

ASSOCIATIVE-SEMINAL FIELD OF ADDRESSES BROTHER AND FRIEND BY YANKA KUPALA AND YAKUB KOLAS

T. Y. Starascienka

*Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank
Minsk, Republic of Belarus
tstarascienka@gmail.com*

The article deals with textual associates and the implicit meaning of the key addresses by Yanka Kupala and Yakub Kolos, actualized on their basis. The lexico-grammatical means of the nucleal and peripheral structures of the associative-semantic field of addresses brother and friend are analyzed in a comparative-stylistic aspect.

Key words: textual associate; associative semantic field; explicator; seme; implicit meaning.

Для паэтычнага дыскурсу Янкі Купалы і Якуба Коласа характэрна «адкрытая» камунікацыйная прастора. Калі моўная структура тэксту абмяжоўвае рамкі карціны свету адрасанта, то асацыятыўная структура пашырае межы эксплікацыі ў руху чытацкай думкі. Напачатку адрасат выяўляе вербалізаваныя ў лексічнай структуры асацыятыўныя сувязі, якія ўплываюць на ўтварэнне асацыятыўных рэакцый. Узнікае «нелінейная адкрытая дынамічная сістэма, здольная да самаарганізацыі, да сінтэзу, да спантаннага пераходу на больш складаны ўзровень структурнай арганізацыі» [4, с. 25]. Тэкставыя асацыяты як сэнсавыя карэляты да слова-стымула (у нашым выпадку гэта зваротак) даюць кірунак асацыявання, што дазваляе чытачу далучыцца да працэсу сутворчасці, у выніку чаго «прастора тэксту можа значна пашырацца за кошт экспліцытна не выражанай інфармацыі» [5, с. 215].